

EDITORIAL

DIALOGUL DINTRE ARTĂ ȘI CREDINȚĂ

Wilhelm DANCĂ

În timpul adunărilor sinodale diecezane de la Iași din noiembrie 2004, s-a prezentat, printre altele, și situația dificilă a comunităților catolice care au biserici în construcție sau nu sunt înzestrate cu structurile necesare pentru celebrările liturgice și formarea credincioșilor. În acest context, un preot paroh a făcut următoarea afirmație: „Din cauza grabei de a avea lăcașe de cult, acolo unde nu existau deloc sau nu erau suficient de încăpătoare, s-au ridicat și biserici în care nu-ți vine să te rogi!” Preotul nu a dezvoltat această chestiune, însă din scurta lui intervenție am înțeles că dorea ca bisericile să fie biserici și, în general, toate cele ce au de-a face cu biserica să fie în concordanță cu rostul lor, adică muzica bisericească să fie bisericească, rugăciunea rugăciune etc.

Faptul că unuia sau altuia nu-i vine să se roage într-o biserică poate avea mai multe cauze: biserica este apăsătoare, greoaie din cauza combinației nefericite de stiluri de construcție (de exemplu, biserica este zidită în stil modern, iar în interior se cultivă o atmosferă clasică prin picturi, icoane, statui, mobilier, haine liturgice); biserica este un loc în care se amestecă fără discernământ domeniile de referință (de exemplu, muzica liturgică este înlocuită cu muzica sacră, religioasă sau, și mai rău, cu muzica profană); biserica este respingătoare prin exces de ornamente – prea multe flori, icoane și statui, becuri și fundițe etc. –, prin defecțiuni elementare (dezordine, praf, păianjeni), prin simplificare leneșă a celebrărilor liturgice, prin import exagerat de cântece, programe și stiluri pastorale străine problemelor și tradițiilor locale și așa mai departe.

Pe frontispiciul sau la intrarea în multe biserici se mai vede încă această indicație: „Aici este casa lui Dumnezeu și poarta cerului!” Fără îndoială, asemenea cuvinte au efect de aducere aminte a semnificației bisericii dacă sunt acoperite prin fapte și realități care vorbesc despre Dumnezeu și deschiderea cerurilor. În acest sens, unele lucruri țin de educația artistică a preotului și a credincioșilor, altele, însă, de formarea teologică a arhitecților și artiștilor. De aceea, sunt încredințat că se impune căutarea unui dialog între artă și credință, între preot și artist.

Prima premisă pastorală care ar justifica necesitatea dialogului am găsit-o în *Catehismul Bisericii Catolice*, care, vorbind despre locurile favorabile rugăciunii, afirmă:

Locurile cele mai favorabile pentru rugăciune sunt oratoriul personal sau familial, mănăstirile, sanctuarele de pelerinaj și, *mai cu seamă, biserica* [s.n.], locul propriu al rugăciunii liturgice pentru comunitatea parohială și locul privilegiat al adorației euharistice (*CBC*, 2696).

O altă premisă constă în faptul că rugăciunea trebuie să fie o înălțare a sufletului către Dumnezeu, un elan al inimii, o privire spre cer, un strigăt de recunoștință și de iubire adresat lui Dumnezeu Tatăl, prin Isus Cristos, în Duhul Sfânt. Lucrul acesta se poate întâmpla în multe locuri, dar în locul favorabil rugăciunii trebuie evidențiat într-un fel sau altul.

Alte premise combină motivații de ordin istoric și factual (de exemplu, tema religioasă este una dintre temele cele mai tratate de artiștii din toate timpurile și locurile) cu cele de ordin antropologic (această colaborare a fost mereu un izvor de îmbogățire spirituală pentru oameni).

Pe lângă premisele ce invită la dialog, există și piedici ce îngreunează colaborarea între preot și artist.

Mai întâi, lipsa de experiență într-un domeniu străin de cel al propriei specializări, deci lipsa de educație interdisciplinară. Această mentalitate a separării radicale între artă și credință, între religie și artă are rădăcini adânci în trecutul nostru recent, de care cu greu ne putem debarasa.

Apoi, dacă, în modernitate, arta s-a separat de credință, de religie, în postmodernitate sau în zilele noastre, arta a asumat expresii religioase fără discernământ, provocând daune atât credinței, cât și artei înseși.

Cu toate acestea, Biserica apreciază arta, convinsă fiind că arta autentică este foarte aproape de credință, chiar dacă în exterior e separată de Biserică. Pentru omul credincios, arta este un fel de punte de legătură cu experiența religioasă, este o chemare adresată misterului, este un glas al așteptării universale de mântuire. Lucrul acesta a fost formulat de Conciliul al II-lea din Vatican în constituția pastorală privind raportul dintre Biserică și lumea contemporană *Gaudium et spes*, care, referindu-se la rolul artelor, în general, spune:

Într-adevăr, ele se străduiesc să cunoască caracterul propriu al omului, problemele și experiența sa, în efortul de a se cunoaște și perfecționa pe sine însuși și lumea; se preocupă să-i descopere locul lui în istorie și în Univers, să-i

pună în lumină necazurile și bucuriile sale, nevoile și capacitățile sale și să schițeze o soartă mai bună a omului (*GS 62*).

Îndemnuri cu privire la necesitatea reluării dialogului dintre artă și credință au fost formulate și de papa Ioan Paul al II-lea în *Scrisoare către artiști* (1999). Astfel, potrivit Sfântului Părinte, arta trebuie să fie autentică, iar credința să se transforme în putere de discernământ. În aceste condiții, arta de inspirație creștină izvorăște din necesitatea credincioșilor de a elabora semne prin care să exprime, pe baza Scripturii, misterele credinței și, în același timp, un cod simbolic prin care să se recunoască și să se identifice, mai ales acum, când lumea întreagă este expusă pericolului globalizării și omogenizării tehnologice.

Invitația papei are o bază istorică, deoarece încă de la începuturile creștinismului s-au manifestat diferite forme de dialog între artă și credință. De exemplu, primele bazine creștine au preluat canoanele arhitectonice ale vechiului păgânism, dar, în același timp, le-au adaptat la cerințele noului cult. Exemple tipice ale acestui tip de sinteză sunt bazilica „San Pietro” și bazilica „San Giovanni in Laterano” din Roma, precum și „Haghia Sophia” din Istanbulul de azi (Constantinopolul de odinioară).

Dar nevoia de a contempla misterul și de a-l propune nemijlocit celor simpli s-a concretizat în pictura și sculptura sacră, pe de o parte, iar pe de alta, în arta cuvântului și a sunetului. Programele artistice ale unor părinți ai Bisericii, ca, de exemplu, Augustin, Ilariu din Nazianz, Paulin de Nola, valorificau deopotrivă formele moștenite de la clasici și seva curată a evangheliei, motiv pentru care spuneau: „Singura noastră artă este credința, iar Cristos este cântarea noastră”.

Din punct de vedere muzical, sfântul Grigore cel Mare pune premisa (prin redactarea lucrării *Antiphonarium*) pentru dezvoltarea organică a muzicii sacre de inspirație creștină. Fiind foarte originală – prin modulațiile sale, prin îmbinarea dintre frumos și adevăr, prin răpirea sufletului din lumea sensibilă și instalarea lui în lumea veșnică, chiar și pentru câteva clipe –, această muzică a luat numele lui Grigore, de aici, denumirea de *cântul gregorian*, și a devenit expresia melodică tipică a credinței Bisericii în timpul celebrării liturgice a misterelor divine.

De-a lungul timpului, patrimoniul artistic s-a dezvoltat, îmbogățindu-se cu o mulțime de lucrări sfinte foarte inspirate, care sunt greu de evaluat cantitativ. Dintre acestea, rămân, în primul rând, marile construcții de cult, în care funcționalitatea se îmbină cu măiestria care unește fascinația frumuseții și intuiția misterului. În felul acesta, au apărut diferitele stiluri arhitectonice în istorie: stilul roman, care se remarcă prin forță și

simplitate, stilul gotic, care subliniază elanul și splendoarea, stilul baroc, neo-gotic etc. Oricum, diferitele expresii arhitecturale nu sunt doar roadele intuiției unui artist, ci ele au ceva în comun cu sufletul și cultura unui popor, care se remarcă în istorie prin modul său specific de a trăi legătura cu Dumnezeu – taină cutremurătoare și, în același timp, fascinantă. În sensul acesta, stilurile arhitectonice și muzica sacră pun în lumină diferitele forme de umanism și de spiritualitate ale unui popor.

Aplicând acest îndemn pontifical la situația noastră locală, trebuie să spunem că trebuie lucrat mai mult la formarea viitorilor preoți, arhitecți și artiști, ca celebrările liturgice, arhitectura și muzica liturgică să fie o epifanie a frumuseții, adecvată timpurilor și nevoilor comunităților noastre, care se confruntă cu grava problemă a pierderii identității și unității creștine. Oare nu am putea să dezvoltăm un tip de comuniune între generații, bazată pe admirația frumuseții?

Așadar, Biserica are nevoie de artă, pentru că trebuie să facă perceptibilă și atrăgătoare lumea invizibilă a lui Dumnezeu, iar arta are puterea de a desprinde un aspect al mesajului creștin și de a-l traduce în forme, linii arhitectonice și sunete muzicale, ajutând intuiția celui care privește sau ascultă. Biserica are nevoie de arhitecți, pentru că are nevoie de spații pentru a aduna poporul creștin și pentru a celebra misterele mântuirii. Arhitecții sunt invitați de Biserică să construiască biserici care să fie adevărate locuri de rugăciune și, în același timp, autentice lucrări de artă, adică edificiile religioase să nu elimine valoarea transcendentă și aura de mister a mesajului creștin pentru care sunt destinate. De asemenea, Biserica are nevoie de muzicieni pătrunși de gustul pentru mister, conștientă fiind că, prin cântările religioase, credința este trăită ca belșug de bucurie, iubire, așteptare încrezătoare a intervenției mântuitoare a lui Dumnezeu.

Fiecare instituție educațională participă la formarea umană și religioasă a generațiilor viitoare în funcție de profil, de finalitățile proprii. Din acest punct de vedere, sunt de părere că preotul ar putea să primească sugestii interesante de la arhitect și artist, dacă în timpul formării s-ar sublinia mentalități și comportamente înclinate spre sinteză,

care să izvorască din uimire și admirație, din aducere de mulțumire, din implicare și angajare pentru binele altora.

Punctul de pornire este uimirea, admirația și mirarea. Nu doar natura sau arta, ci și Biserica ar trebui să conducă la aceste sentimente prin experiența prezenței tainice a lui Dumnezeu în biserică. Cine simte acest mister poate accepta cu mai multă ușurință lucrarea lui Dumnezeu revelată în creație și în istorie, care, după cum se știe, nu poate fi percepută în mod pozitivist, adică doar cu ajutorul logicii umane. De aceea, putem spune că arhitectura și muzica sacră au rol de pregătire a omului pentru întâlnirea cu lucrarea tainică a lui Dumnezeu.

Într-un moment secundar, ajungem la aducerea de mulțumire, recunoștința, care presupun familiaritatea cu lumea gratuității totale în care are loc minunatul schimb de daruri. Cultivând apropierea de Dumnezeu, bisericile invită și adună lumea în acțiunea de laudă, în pace și bucurie.

În al treilea rând, solidaritatea divină trăită în întâlnirea cu misterul oglindit de Biserică și cântat prin muzică conduce la solidaritate cu ceilalți, într-o acțiune de împărtășire a darurilor primite. Așadar, roadele întâlnirii cu Dumnezeu cel tainic în biserică se văd în angajarea pentru promovarea demnității umane, a dreptății și a păcii, valori care îl apropie pe om de Dumnezeu.

Așadar, dialogul dintre artă și credință poate fi reluat dacă aceste trei baze de pornire sunt asumate serios de programele educaționale ale instituțiilor interesate. Printre rezultatele posibile ale dialogului, am putea să avem mai multe biserici unde oamenii le vine să se roage, am putea să ne trezim cu preoți având gusturi artistice adevărate și artiști care merg la biserică din motive de credință, ceea ce, astăzi, trebuie să recunoaștem, nu e puțin.